

Kinderen als fataal slachtoffer van eigen ouders

Frans Koenraadt & Marieke Liem

1 Begrippen

Kinderdoding komt onder verschillende namen voor in de vakliteratuur. Daarom is een nadere verklaring van die begrippen hier op zijn plaats.

Neonaticide is de aanduiding van doding¹ van een kind door de eigen moeder binnen 24 uur na de geboorte. Hier gaat het om een delict dat, onderscheiden naar kindermoord en kinderdoodslag, in het Wetboek van Strafrecht afzonderlijk staat omschreven als een met een strafverminderende omstandigheid. Er is dan sprake van een zogenoemd geprivilegieerd delict.² Sinds de Verlichting wordt in West-Europese landen door de wetgever immers rekening gehouden met de lichamelijke en psychische belasting van de zwangerschap en de bevalling die de moeder dan net achter de rug heeft.³

Met *infanticide* wordt de doding van het kind bedoeld in het eerste jaar na de geboorte. *Filicide* is een verzamelnaam voor doding van het kind door de vader of moeder.⁴

Een belangrijk onderscheid is dat tussen de doding van het kind door de vader en/of moeder en de doding van het kind door een buitenstaander. In deze laatste categorie gaat het vrijwel steeds om een doding van het kind om seksuele motieven, waardoor het nogal eens wordt aangemerkt als een seksuele doding. Wanneer daar-

¹ De term doding wordt gebruikt om juridisch onderscheiden begrippen als moord, doodslag en dood door schuld, mishandeling de dood ten gevolge hebbend mee aan te geven.

² Art. 290 WvSr: De moeder die, onder de werking van vrees voor de ontdekking van haar bevalling, haar kind bij of kort na de geboorte opzettelijk van het leven berooft, wordt, als schuldig aan kinderdoodslag, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.

Art 291 WvSr: De moeder die, ter uitvoering van een onder de werking van vrees voor de ontdekking van haar aanstaande bevalling genomen besluit, haar kind bij of kort na de geboorte opzettelijk van het leven berooft, wordt, als schuldig aan kindermoord, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste negen jaren of geldboete van de vijfde categorie.

³ Zie Koenraadt, 2003.

⁴ Andere begrippen die wel worden gehanteerd, zijn *lactenticide* (doding van het kind door de moeder in de periode waarin zij het kind borstvoeding geeft) en het Franse *libéricide* (kinderdoding).

entegen een kind door de eigen ouder wordt omgebracht, spelen daarin slechts zelden seksuele motieven een rol.

In dit hoofdstuk zal onder de ouder niet alleen de biologische vader of moeder worden verstaan, maar ook de stief-, adoptief- of pleegouder.

2 Epidemiologie

Systematische registratie van ernstige strafbare feiten, zoals moord en doodslag bestaat in Nederland pas sinds kort. Geruime tijd heeft men zich voor deze delicten moeten behelpen met registraties, die via berichtgeving in landelijke en lokale pers zijn verschenen. Sinds 1992 wordt een database bijgehouden die ons meer inzicht geeft in voorkomen en ontwikkeling van moord en doodslag.⁵ Daaraan is informatie ontleend over de vraag hoe vaak kinderdoding in Nederland voorkomt en hoe zich dit verhoudt tot andere dodingsdelicten.

In de periode van 1992 tot en met 2006 kwamen in Nederland 134 geregistreerde gevallen van kinderdoding voor, hetgeen wijst op een frequentie van gemiddeld acht à negen gevallen per jaar. Weliswaar is sprake van een daling in vergelijking met voorgaande jaren, maar juist in zaken van kinderdoding moet rekening gehouden worden met een zogenoemd *dark number*.⁶

Gold in het verleden dat kinderdoding als een delict dat vooral door vrouwen werd gepleegd, thans blijkt, dat kinderdoding in de westerse wereld een tamelijk geëmancipeerd delict te zijn waarin vrouwen en mannen als dader gelijkelijk voorkomen (zie tabel 1).⁷

Tabel 1: Verdeling naar geslacht van daders van moord en doodslag 1992-2006⁸

	Partnerdoding	Kinderdoding	Ouderdoding	Totaal
Man	85 %	45 %	87 %	90 %
Vrouw	15 %	52 %	13 %	10%

Hoezeer het gezin niet steeds een plaats van geborgenheid en warmte is, blijkt wel uit tabel 2 die duidelijk maakt dat partnerdoding, kinderdoding en ouderdoding bijna een kwart van de zaken van moord en doodslag uitmaken. In 2006 vielen in totaal 151 zaken van kinderdoding te betreuren.

⁵ Leistra & Nieuwbeerta, 2003; Nieuwbeerta & Leistra, 2007.

⁶ Koenraadt, 2003, p. 219.

⁷ Alder & Polk, 2001; Bourget & Bradford, 1990; Campion *et al.*, 1988; Harder, 1967; Malmquist, 1980; Schlang, 2006; Somander *et al.*, 1991; Vanamo *et al.*, 2001.

⁸ Nieuwbeerta & Leistra, 2007.

Tabel 2: Verdeling naar geslacht van slachtoffers van moord en doodslag 1992-2006⁹

	Partnerdoding	Kinderdoding	Ouderdoding	Totaal
Man	21 %	51 %	47 %	78 %
Vrouw	79 %	49 %	53 %	22 %
N	603	134	77	3484

In vergelijking met de andere dodingsdelicten wordt in zaken van kinderdoding vaak gebruik gemaakt van wurging, een zogenoemde *hands on*-methode (zie tabel 3) terwijl vuurwapengeweld opvallend weinig wordt toegepast.

Tabel 3: Verdeling naar *modus operandus* van moord en doodslag 1992-2006

	Partnerdoding	Kinderdoding	Ouderdoding	Totaal
Vuurwapen	24 %	7 %	8 %	37 %
Steken	42 %	18 %	38 %	33 %
Wurging	20 %	34 %	26 %	11 %
Anderszins	14 %	41 %	28 %	19 %

Het doden van een kind door zijn/haar ouders is een fenomeen dat welhaast instinctief angst aanjaagt en vaak leidt tot onbegrip. Van oudsher is kindermoord niet een nieuw fenomeen. In voorgaande eeuwen werd filicide gebruikt als middel om de grootte van het gezin te controleren, om zwakke, abnormale en buitenechtelijke kinderen uit te roeien en om het aantal vrouwen beperkt te houden.¹⁰ Ondanks dat het doden van ongewenste meisjes nog steeds aan de orde van de dag is in niet-geïndustrialiseerde landen¹¹ is filicide nog steeds een belangrijke doodsoorzaak van beide seksen in de rijkere delen in de wereld.¹² In Nederland komt filicide acht à negen keer per jaar voor.¹³

3 Empirisch onderzoek

Hoewel er in de laatste decennia veel literatuur over dit onderwerp is verschenen, zijn de meeste van deze studies gericht op het karakter van ofwel de mannelijke of-

⁹ Nieuwbeerta & Leistra, 2007.

¹⁰ DeMause, 1974

¹¹ Balikci, 1967; Coale & Bannister, 1994; Dickeman, 1975; Engels, 1980; Freeman, 1971; Das Gupta & Bhat, 1997; Johansson & Nygren, 1991; Li, 1991; Schrire & Steiger, 1974; Weisfeld, 1990; Yi *et al.*, 1993.

¹² Stanton *et al.*, 2000.

¹³ Leistra & Nieuwbeerta, 2003;

wel de vrouwelijke dader in plaats van het vergelijken van deze twee.¹⁴ Het empirisch onderzoek in dit hoofdstuk stelt ons in staat zowel filicide door moeders als filicide door vaders te onderzoeken. Het doel van deze bijdrage is het evalueren en vergelijken van de sociaaldemografische, situationele en psychische factoren van 82 vrouwelijke en 79 mannelijke daders van het filicide of van een poging daartoe. In het eerste gedeelte van deze bijdrage worden de demografische karakteristieken van de daders besproken, evenals de relatie met het slachtoffer en de primaire karakteristieken van de slachtoffers. Ten tweede zullen de eigenschappen van het delict onderzocht worden en zullen de methode en de situationele factoren zoals de onderliggende motieven van de daad en de psychopathologie van de verdachte geanalyseerd worden. Tot slot zullen een aantal juridische thema's aan de orde komen, inclusief de mate van toerekeningsvatbaarheid en aanbevelingen die gebaseerd zijn op de beoordeling van de psychische conditie van de verdachte pro justitia.

3.1 Methode

Sinds 1949 zijn er meer dan 9000 verdachten van ernstige delicten opgenomen in het Pieter Baan Centrum, de forensisch psychiatrische observatiekliniek in Utrecht, voor een multidisciplinair gedragskundig onderzoek met het doel de mate van toerekeningsvatbaarheid ten tijde van het delict te na te gaan. Dat onderzoek bestaat uit een milieuonderzoek van de verdachte, observatiegegevens van de groepsleiding van het gedrag van de verdachte op de verblijfsafdeling in de kliniek, een kort medisch onderzoek en een psychologisch en psychiatrisch onderzoek.¹⁵ In de periode tussen 1953 en 2004 werden 161 personen verdacht van het plegen van filicide (N=132) of van een poging tot het plegen van filicide (N=29) opgenomen in de kliniek. Hoewel er vanuit juridisch oogpunt een duidelijk verschil bestaat tussen gepoogde en fatale zaken, is dit vanuit forensisch psychiatrisch en psychologisch oogpunt niet het geval. Een totaal van 161 verdachten was betrokken bij 154 zaken. Benadrukt moet worden dat de gevallen die voor deze studie zijn gebruikt in het stadium van het gerechtelijk vooronderzoek verkeren, wat inhoudt dat de verdachte ten tijde van de multidisciplinaire beoordeling nog berecht moet worden en daarom nog niet schuldig is bevonden.

Alle dossiers werden bestudeerd om informatie te verzamelen over de demografische, situationele en psychische factoren van verdachten en de aan hen ten laste gelegde delicten.¹⁶

¹⁴ Bourget & Bradford, 1990; Campion *et al.*, 1988; D'Orban, 1979, 1990; Harder, 1967; Malmquist, 1980; Marks & Kumar, 1996; Marleau *et al.*, 1999; McGrath, 1992; Scott, 1973; Somander *et al.*, 1991.

¹⁵ Koenraadt, 1992; Koenraadt *et al.*, 2004; 2007.

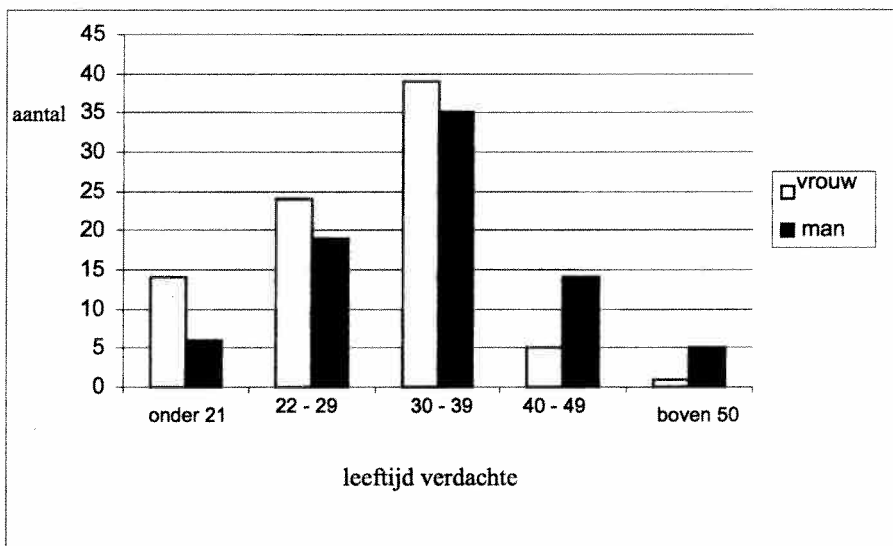
¹⁶ De interbeoordelaar betrouwbaarheid varieerde van .79 tot .88, met een gemiddelde van .84. De DSM-IV-TR werd retrospectief gebruikt als het belangrijkste instrument om de psychische conditie

3.2 Resultaten

3.2.1 Verdachten

De onderzoeksgroep bestond uit 82 vrouwen en 79 mannen die verdacht werden van filicide of een poging daartoe. 45% van hen had een lager opleidingsniveau dan middelbare school, 37% was werkeloos en 40% was werkzaam in de lager betaalde sector. Vrouwelijke daders¹⁷ waren jonger dan de mannelijke daders.¹⁸ Bij de mannen varieerde de leeftijd van 19 tot 72; bij de vrouwen was de jongste vrouw 18 jaar oud en de oudste 58 (zie *figuur 1*). Waar vrouwen in de meerderheid waren in de leeftijdscategorie tot 39 jaar, waren de mannen in de meerderheid in de oudere leeftijdscategorieën.

Figuur 1: Verdeling van geslacht en leeftijd van de verdachten

De slachtoffers van de mannelijke daders waren ouder in vergelijking tot die van de vrouwelijke daders.¹⁹ Bij slachtoffers jonger dan één jaar betrof het vooral vrouwelijke daders (respectievelijk 60% vs. 40%). Al met al was er geen significant ver-

van deze verdachten te (her)beoordelen ten tijde van het delict. Indien meerdere methoden werden gebruikt om het delict uit te voeren, werd daarvan de meest gewelddadige methode geregistreerd. De volgorde van gewelddadigheid, van meest gewelddadig naar minst gewelddadig, was als volgt: vuurwapen, steekwapen, verwurging, fysiek geweld en als laatste, vergiftiging. Motieven werden geanalyseerd met gebruikmaking van de indeling van Bourget & Bradford (1990). Gevallen die niet in de onderzoeksgroep werden betrokken, betreffen die waarin de verdachte geen relatie als ouder met het slachtoffer onderhield. Slachtoffer en dader karakteristieken zijn statistisch geanalyseerd door SPSS v.12.1. Om te testen of er statistische verschillen optraden, werden Chi-square tests en one-way ANOVA's gebruikt.

¹⁷ Gemiddelde leeftijd van 30,46 en een spreiding van $\pm 7,83$.

¹⁸ Gemiddelde leeftijd 34,19 en een spreiding van $\pm 10,05$, (($F=6.934$) $df=1$; $p<.05$).

¹⁹ $6,47 \pm 7,53$ respectievelijk $4,32 \pm 5,31$; ($F=4.238$) $df=1$; $p<.05$).

schil tussen mannen en vrouwen in relatie tot het geslacht van het slachtoffer.²⁰ Toch overheersten de mannen bij filicides waarbij het slachtoffer onder de 18 jaar was.²¹ De meerderheid van de verdachten was getrouwd ten tijde van het delict; een minderheid was alleenstaand of gescheiden.²²

13 Mannen en 1 vrouw pleegden reeds eerder een geweldsdelict. Andere kenmerken omvatten eerder psychiatrisch contact, variërend van kortdurende cognitieve- en gedragstherapieën, therapieën voor alcohol en drugsmisbruik tot een opname in een psychiatrisch ziekenhuis. Een totaal van 64 (40%) onderzochten werden geclassificeerd met een psychiatrisch verleden; er was geen statistisch significant verschil, het geslacht in acht genomen.²³

Hoewel van 23% van de verdachten vaststaat dat ze fysiek of seksueel misbruikt waren in hun jeugd en 35% van de slachtoffers misbruikt waren voor de doding, bleek er geen significante relatie te bestaan tussen deze twee gegevens.²⁴

3.2.2 Relatie slachtoffer-verdachte

Van alle onderzochte zaken was in de meeste gevallen (86%) de biologische ouder van het kind de dader. Een minderheid bestond uit ofwel adoptieouders of stiefouders. (respectievelijk 1% en 12%). Er zijn geen verschillen gevonden in de basiseigenschappen tussen biologische, adoptie- en stiefouders betreffende hun gemiddelde leeftijd²⁵ of de leeftijd van het slachtoffer.²⁶ De slachtoffers van stiefouders verschilden echter in de basiseigenschappen: stiefkinderen waren ouder dan degenen die waren gedood door hun biologische ouders.²⁷

Van de biologische ouders waren moeders vaker dader dan vaders: 58% van de biologische ouders waren vrouwen en 42% waren mannen. Van de 19 stiefouders daarentegen waren 18 stiefvaders en één stiefmoeder. Onder de adoptieouders was er één man en de anderen waren vrouwen.

3.2.3 Slachtoffers

In de onderzochte zaken werden in totaal 309 slachtoffers vermeld, waarvan er 8 slachtoffer waren van neonaticide.²⁸ Van de niet-neonaticide slachtoffers die wer-

²⁰ $\chi^2(1, N = 144) = .43, p > .05$.

²¹ $N = 5; 83\%$.

²² Er was geen statistisch significant verschil tussen het geslacht en de burgerlijke status. $\chi^2(3, N = 159) = 1.64, p > .05$.

²³ $\chi^2(2, N = 161) = 3.461, p > .05$.

²⁴ $\chi^2(2, N = 144) = .384, p > .05$.

²⁵ ($F = .860$) $df = 2; p > .05$.

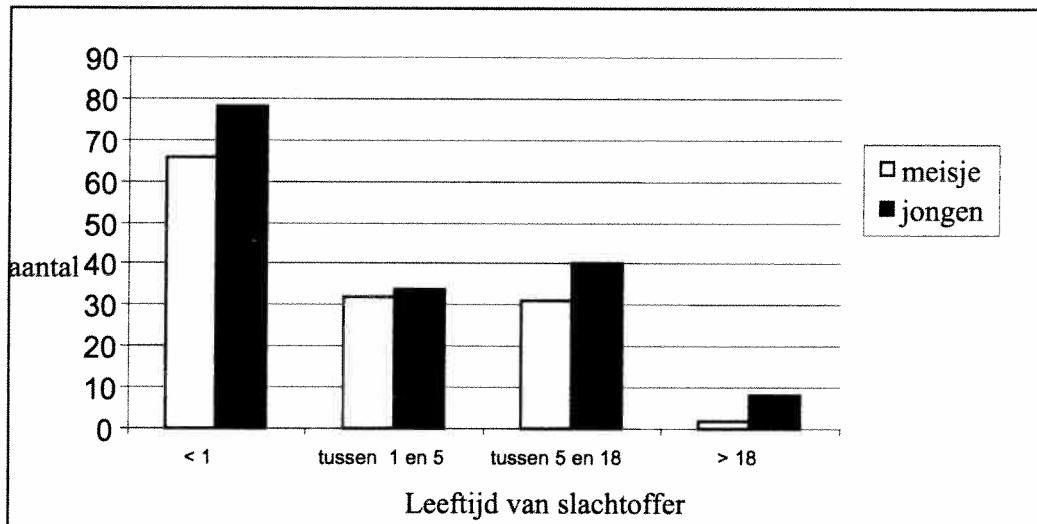
²⁶ ($F = .489$) $df = 2; p > .05$.

²⁷ Respectievelijk 6.78 ± 7.04 en 5.15 ± 6.49 . Omdat de groep bestaande uit stiefouders te klein was, werden er geen statistische analyses gepresenteerd.

²⁸ Negen daders pleegden neonaticide; in één geval werd de daad gepleegd door een stel, waardoor een totaal van acht slachtoffers ontstaat.

den gerapporteerd waren 55% man en 45% vrouw. Onder de slachtoffers waren jongens²⁹ over het algemeen ouder dan meisjes.³⁰ De verdeling naar sekse onder slachtoffers naar leeftijd is te vinden in figuur 2. 49% (N=144) van de slachtoffers waren jonger dan een jaar, en de meerderheid daarvan was mannelijk. 23% (N=66) van de slachtoffers waren tussen de een en de vijf jaar. In deze leeftijdscategorie was de verdeling naar geslacht min of meer gelijk: 34 mannelijke slachtoffers versus 32 vrouwelijke slachtoffers. 24% van de slachtoffers waren tussen de 5 en 18 jaar oud (N=71). Een minderheid van 3% (N=10) was ouder dan 18 jaar. Ondanks dat het bij het doden van een kind ouder dan 18 strikt genomen geen filicide betreft, omdat het kind niet meer afhankelijk is van de ouder, is er sprake van een ouder-kind relatie tussen slachtoffer en dader waardoor het toch gezien kan worden als filicide.³¹

Figuur 2: Verdeling van geslacht en leeftijd onder slachtoffers

Het overheersende motief dat werd gevonden in de zaken van vaders die hun zoon doodden, hield verband met het ondermijnen van de mannelijkheid van de vader en zijn gezag: de dader voelde dat het slachtoffer zijn positie in het gezin bedreigde. Gevallen waarin vaders hun meerderjarige dochters doodden, werden gekarakteriseerd door een seksuele relatie. Het motief voor het doden kwam in dergelijke gevallen voort uit de wens van het slachtoffer deze seksuele relatie te beëindigen. In

²⁹ Gemiddeld 6,20 jaar met een spreiding van $\pm 7,54$.

³⁰ Gemiddeld 4,60 jaar met een spreiding van $\pm 5,20$; desondanks bleek dit verschil statistisch niet significant (($F=2.107$) $df=1$; $p>.05$).

³¹ In drie van zulke gevallen waarbij het een volwassen slachtoffer betrof, was een mannelijke dader en een mannelijk slachtoffer betrokken, bij twee gevallen was een mannelijke dader en een vrouwelijk slachtoffer betrokken en in een geval een vrouwelijke dader een mannelijk slachtoffer.

één geval was het een moeder die haar zoon doodde: ze beweerde haar man te willen vermoorden door vergif in zijn koffie te doen, maar haar zoon dronk de koffie in plaats van haar echtgenoot.

3.2.4 *Modus operandus*

Met betrekking tot de gebruikte methode tijdens het delict kunnen verschillen opgemerkt worden tussen de methoden gebruikt door vaders en die welke toegepast werden door moeders (tabel 4). Waar vaders hun kinderen op relatief gewelddadige manier om het leven brachten, zoals met een vuurwapen (4%), of een slag- of steekwapen (34%) en fysiek geweld (31%), waren moeders meer geneigd methoden zoals verwuring (50%) te gebruiken. De categorie ‘anderszins’ betrof gevallen waarin het kind in kokend water werd gedaan, levend werd begraven of met een dodelijke dosis heroïne werd geïnjecteerd.

Tabel 4: Gebruikte methode tijdens het delict naar geslacht van de verdachte

Modus operandus	Geslacht				Totaal	
	Man		Vrouw			
	N	%	N	%	N	%
Vuurwapen	3	4	0	0	3	2
Steekwapen	20	25	12	15	32	20
Fysieke mishandeling	24	30	14	17	38	24
Slagwapen	7	9	3	4	10	6
Vergiftiging	1	1	8	10	9	6
Brandstichting	2	3	1	1	3	2
Wurging	18	23	41	50	59	37
Anderszins	2	3	2	2	4	2
Totaal ³²	79		82		161	

3.2.5 *Motieven*

Vanuit eerdere onderzoeken naar filicide kwamen met betrekking tot de oorzaken van zulke delicten verschillende classificaties naar voren.³³ In hun artikelen over ouders die filicide plegen, construeren Bourget & Bradford (1990) een classificatiesysteem dat de onderliggende motieven van filicide beschrijft. De categorieën zijn onderverdeeld in pathologische filicide (refererend aan de altruïstische doding, *extended suicide*³⁴ en een combinatie van die twee), filicide als een ‘ongeluk’ (kindermishandeling en de categorie ‘anders’), neonaticide (doding van een ongewenst kind) en doding uit wraak ten opzichte van de (ex)partner (zie tabel 5).

³² Inclusief missing.

³³ Resnick, 1969; d'Orban, 1990.

³⁴ Dit betreft een suïcidale handeling als een gevolg van een identificatie met het kind; Bender (1937).

Tabel 5: Motieven voor kinderdoding naar geslacht van de verdachte

Motief	Geslacht					
	Man		Vrouw		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Pathologische filicide	29	37	46	56	75	47
Altruïsme	6	8	7	9	13	8
Extended suicide	12	17	18	20	30	19
Psychotisch	11	14	21	26	32	20
Filicide als ongeluk	25	32	17	21	42	26
Battered child	21	27	13	16	34	21
Other	4	5	4	5	8	5
Neonaticide	2	3	7	9	9	6
Filicide uit wraak	19	24	4	5	23	14
Anders	4	5	5	6	9	6
Totaal (incl. missing)	79		82		161	

In dit onderzoek werden de meeste gevallen geïdentificeerd als pathologische filicide (N=75; 47%). Deze werden gekenmerkt door een pathologische geestestoestand waarin de ouder verkeerde ten tijde van het delict. De motieven van deze delicten komen voort uit ernstige pathologie zoals een psychose of zware depressie bij de verdachte. Van deze 75 pathologische filicides werden 13 gevallen (8%) geïdentificeerd als gevallen met een overwegend altruïstisch motief: de ouder is ervan overtuigd dat het kind beter af is als het dood is, veelal veroorzaakt door financiële of familieproblemen. Een totaal van 30 gevallen (19%) werd gekenmerkt als *extended suicide*. In deze gevallen probeerde de dader het kind mee te nemen in haar of zijn dood. Van deze *extended suicides* werden er 12 (40%) door de vaders en 18 (60%) door de moeders gepleegd. Strikt genomen waren dit gevallen van *extended parasuicide*³⁵, aangezien de *suicide* van de dader mislukte. Met uitzondering van één adoptiefouder waren alle ouders in de *extended suicide* groep de biologische ouders van het slachtoffer. De motieven waren angst om het kind achter te laten en het beschouwen van het kind als een deel van zichzelf (symbiotische relatie), wat ertoe leidde dat het kind werd meegenomen in de dood. In de meeste gevallen werd de daad alleen door de dader gepleegd. In één geval was er sprake van een zogenaamd *suicide pact* tussen de ouders, waarbij ze samen hun kinderen doodden voordat ze een *suicide* deden. De motieven van de moeders en van de vaders verschilden niet veel. Voor beiden was het hoofdmotief: het meenemen van hun kinderen in de dood en hen niet willen achterlaten in een wereld, waar ze niet meer voor hen

³⁵ In dit onderzoek is geen onderscheid gemaakt tussen *extended suicides* en *extended suicides* waar een altruïstisch motief aan ten grondslag ligt, zoals in het classificatie schema van Bourget & Bradford (1990). Voor een discussie over moord en parasuicide, zie Brett (2002)

zouden kunnen zorgen. Zowel de dader als het slachtoffer bij de *extended suicides* waren significant ouder in vergelijking met gevallen waarin de dader geen poging tot suïcide deed.³⁶

In hun classificatie systeem namen Bourget & Bradford (1990) geen speciale categorie op voor familicides – het doden van meerdere familieleden – wat veelal het doden van zowel de echtgenoot als het kind of de kinderen met zich meebracht. Met één uitzondering, werden alle familicides (N=15) in de groep gepleegd door mannen. Alle verdachten van familicide waren biologische ouders van de slachtoffers. De onderliggende motieven voor deze gevallen waren: angst om verlaten te worden door de echtgenoot of echtgenote van de verdachte (N=6), conflicten binnen het huwelijk (N=12) of een recente mislukking op het gebied van werk (N=9). Een belangrijk verschil in de onderzoeksgroep is het volgende: waar relatief veel oudere mannen familicides pleegden,³⁷ waren het vooral jongere vrouwen die neonaticide pleegden.³⁸

De filicides die als een ‘ongeluk’ werden aangemerkt, betreffen gevallen waarin de dader niet de intentie had het kind te doden; het was veeleer een ongewild resultaat van een excessieve fysieke mishandeling of verwaarlozing.³⁹ De subcategorie ‘mishandelde kinderen’ wordt gedefinieerd als diegenen die hun kinderen hebben mishandeld voorafgaand aan het delict (N=34); het daadwerkelijke delict bestond uit een handeling die het einde van het leven van het kind inhield. Een belangrijk verschil is dat 61% van de stiefouders (N=11) hun stiefkind zo ernstig fysiek mishandelde dat dit met de dood eindigde vergeleken bij 19% (N=26) van de biologische ouders. De subcategorie ‘anders’ bevat zaken, waarin de verdachten het kind niet fysiek mishandelden voordat de dood intrad, maar hun kind een fysieke straf gaven die te hevig was en met een dood eindigde (N=8; 5%). Hier moet ook het Munchausen by Proxy syndroom worden vermeld: dit betreft een psychische aandoening van de ouder, meestal moeder, die om de aandacht van (medische) hulpverleners op zich te vestigen het kind dat van haar zorg afhankelijk is letsel toebrengt, waardoor een beroep op die hulpverleners noodzakelijk is.⁴⁰

Neonaticide verwijst naar het doden van het kind binnen 24 uur na de geboorte. Strikt genomen vormt neonaticide op zichzelf geen motief, maar het kan eerder worden gezien als een subcategorie van kinderdoding, gecategoriseerd naar te onderscheiden motieven. In de literatuur wordt gesuggereerd dat moeders die neonaticide plegen jong en ongetrouwd zijn en vaak nog ten tijde van de geboorte bij hun ouders inwonen. Deze oververtegenwoordiging van heel jonge vrouwen is volgens

³⁶ (F=5.838) df=1; p<.05 en respectievelijk (F=6.939) df=1; p<.05.

³⁷ Gemiddelde leeftijd 39,6 jaar met een spreiding van $\pm 11,8$ jaar.

³⁸ Gemiddelde leeftijd 22,4 jaar met een spreiding van $\pm 3,6$ jaar.

³⁹ Zie hiervoor ook het hoofdstuk van Landsmeer elders in dit boek.

⁴⁰ Ibid.

sommige onderzoekers te wijten aan hun naïviteit – een gebrek aan bewustzijn wat seksualiteit en zwangerschap zoal inhoudt -, een beperkte sociale omgeving en een passieve persoonlijkheid.⁴¹ Deze vrouwen zijn geneigd te ontkennen dat ze zwanger zijn of nemen aan dat het kind dood geboren wordt.⁴² Als de realiteit tot hen doordringt door het huilen van de pasgeborene reageren ze door het kind voor altijd het zwijgen op te leggen.⁴³ In onze studiegroep waren zeven vrouwen en twee mannen verdacht van het plegen van neonaticide. Hierbij betrof het één stel dat gezamenlijk de pasgeborene ombracht. De gemiddelde leeftijd van de vrouwen was relatief jong vergeleken bij de niet-neonaticide vrouwen.⁴⁴ De belangrijkste motieven voor neonaticide in onze onderzoeksgroep waren angst voor ontdekking van de zwangerschap, verbonden met het krijgen van een ongewenst kind. De vierde categorie van deze groep bevat filicides die gepleegd zijn uit wraak tegenover de partner, ook wel het Medea-complex genoemd.⁴⁵ Zoals deze oude mythe vertelt, zocht Medea wraak op haar overspelige echtgenoot Jason door hun kinderen te doden. In onze onderzoeksgroep werd 14% (N=23) aangemerkt als filicides uit een dergelijke vergelding, waarvan de meerderheid werd gepleegd door mannen. Tot slot bevat de categorie 'anders' (N=9, 6%) uiteenlopende motieven zoals een moeder die haar kind doodt nadat er bedreigd werd haar andere kind bij haar weg te halen (N=2), zelfopoffering (N=1), het verwijderen van het kind als een obstakel voor het kunnen vervullen van de eigen plannen (N=1), of een verregaande ruzie tussen (stief)vader en zijn (stief)zoon, resulterend in de dood van de (stief)zoon (N=5).

3.2.6 Psychopathologie

Een totaal van 28 (17%) personen was onder invloed van alcohol en/of drugs ten tijde van het plegen van het delict. Met betrekking tot de psychische toestand ten tijde van het delict, leden vrouwen vaker aan een psychose in vergelijking tot mannen.⁴⁶ Tabel 6 laat het voorkomen van As-I and As-II stoornissen volgens de DSM-IV-TR zien bij mannelijke en vrouwelijke daders van filicide.

De meest voorkomende diagnoses bij vrouwen op de As-I waren stemmingsstoornissen (N=18; 22%), schizofrenie en andere psychotische stoornissen (N=12, 15%), terwijl aan een middel gebonden stoornissen (N=15; 19%), stemmingsstoornissen (N=9; 11%) en schizofrenie en andere psychotische stoornissen (N=10; 13%) het meest voorkwamen bij mannen. De meest gerapporteerde As-II stoornissen wa-

⁴¹ Marks, 2001.

⁴² Bauer, 1997; Finnigan *et al*, 1982; Green & Manohar, 1990; Haapasalo & Petäjä, 1999; Marneros, 1998; Neifert & Bourgeois, 2000; Slayton & Soloff, 1981.

⁴³ Koenraadt, 2003; Mendlowicz, 1998.

⁴⁴ Gemiddelde leeftijd van 22,4 jaar met een spreiding van $\pm 3,6$ jaar tegenover een gemiddelde leeftijd van 31,2 jaar bij een spreiding van $\pm 7,7$ jaar.

⁴⁵ Arboleda-Florez & Power, 1983; Babatzanis & Babatzanis, 1991; Stern, 1948.

⁴⁶ $\chi^2 (1, N = 159) = 6.916, p < .05$.

ren die in cluster B,⁴⁷ waar 17% van de vrouwen (N=14) werden gediagnosticeerd met een borderline persoonlijkheidsstoornis en 14% van de mannen leed aan een narcistische persoonlijkheidsstoornis (N=11). Andere belangrijke As-II stoornissen was de persoonlijkheidsstoornis niet anderszins omschreven (N=55; 34%) en zwakzinnigheid (N=17; 11%).

Tabel 6: Psychische stoornis bij mannelijke en vrouwelijke verdachten van kinderdoding

Aard psychische stoornis	man		vrouw		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Geen diagnose op As-I of As-II	6	8	7	9	13	8
Alleen As-I diagnose	18	23	10	12	28	17
Alleen As-II diagnose	32	41	33	40	65	40
As-I en As-II diagnose	23	29	30	37	53	33
Missing	0	0	2	2	2	1
Totaal (incl. missing)	79		82		161	

3.2.7 Toerekeningsvatbaarheid en advies

In de rapportages pro justitia waarop dit onderzoek is gebaseerd, zijn uiteenlopende conclusies en adviezen te vinden. Met betrekking tot de toerekeningsvatbaarheid wordt in het Nederlandse strafrecht en in de forensische psychiatrie en psychologie een glijdende vijfpuntsschaal gebruikt, variërend van volledig toerekeningsvatbaar voor een delict – indien bewezen - tot volledig ontoerekeningsvatbaar. Zoals te zien in tabel 4 zijn de conclusies scheef verdeeld, met slechts een enkele verdachte die of volledig toerekeningsvatbaar (N=4; 3%) was of enigszins verminderd toerekeningsvatbaar (N=10; 6%). Daarentegen werd de meerderheid van de verdachten verminderd toerekeningsvatbaar (N=46; 29%), sterk verminderd toerekeningsvatbaar (N=48; 30%) of ontoerekeningsvatbaar (N=45; 28%) bevonden.

⁴⁷ In cluster B van de DSM-IV-TR vallen de antisociale, de borderline, de narcistische en de theatrale persoonlijkheidsstoornis.

Tabel 7: Conclusie en advies bij de verdachten van kinderdoding naar geslacht

Conclusie	Geslacht				Totaal	
	Man		Vrouw		N	%
Toerekeningsvatbaar	1	1	3	4	4	3
Enigszins verm. toerekeningsvatbaar	8	10	2	2	10	6
Verminderd toerekeningsvatbaar	28	35	18	22	46	29
Sterk verm. toerekeningsvatbaar	25	32	23	28	48	30
Volledig ontoerekeningsvatbaar	15	19	30	37	45	28
Geen conclusie toerekeningsvatbaarheid	1	1	2	2	3	2
Totaal ⁴⁸	79		82		161	
<hr/>						
Advies						
TBS	47	59	32	39	79	49
Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis	10	13	21	26	31	19
Ontslag van rechtsvervolging	16	20	12	15	28	17
Anders	1	1	5	6	6	4
Geen advies	3	4	6	7	9	6
Totaal ⁴⁹	79		82		161	

Na een observatieperiode van zeven weken is het mogelijke advies het opleggen van een maatregel tbs met bevel tot verpleging. Zoals eerder bleek, leed een meerderheid van de verdachten aan een psychische stoornis. In verband met het gevaar voor recidive stelt de deskundige aan de rechter voor om deze personen vast te houden en te behandelen in een forensisch psychiatrische kliniek (zie tabel 7). Bij de verdachten van filicide kregen mannen relatief vaker dan vrouwen een tbs maatregel opgelegd.⁵⁰ Aan de andere kant werd aan vrouwen in tegenstelling tot mannen eerder een plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis opgelegd.⁵¹

3.3 Conclusie

De verschillen tussen filicide gepleegd door vaders en filicide gepleegd door moeders onderzoekend, kwam uit onze gegevens naar voren dat vrouwelijke daders significant jonger waren dan mannelijke daders. Ook al was er geen statistische relatie

⁴⁸ Inclusief missing.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ $\chi^2(1, N = 155) = 5.421, p < .05$.

⁵¹ $\chi^2(1, N = 155) = 5.058, p < .05$. Voor de duidelijkheid: in de categorie 'plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis' zijn ook diegenen inbegrepen die niet in staat van beschuldiging werden gesteld. 'Vrijspreek' verwijst naar diegenen die niet in staat van beschuldiging werden gesteld en waarbij niet werd geadviseerd tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis. Men zou daarom kunnen argumenteren dat deze laatste categorie van vrijgesprokenen eigenlijk groter is als je diegenen die niet in staat van beschuldiging werden gesteld erbij optelt.

tussen de leeftijd van het slachtoffer en het geslacht van de verdachte, over het geheel gezien doodden de vrouwelijke daders vaker slachtoffers jonger dan een jaar, waar mannelijke daders oudere slachtoffers maakten. Van alle stiefouders in het onderzoek was het merendeel mannelijk. Met betrekking tot de slachtoffers bestond het grootste gedeelte uit jongens van alle leeftijdscategorieën. Er werd geen statistisch significante relatie gevonden tussen de leeftijd en het geslacht van het kind.

De meeste slachtoffers werden gedood door verwruging; in het algemeen gebruikten vrouwen minder gewelddadige methoden in vergelijking met mannen. Het meest voorkomende motief voor de filicide was de pathologische geestestoestand van de dader; velen waren ofwel psychotisch en/of suïcidaal. Met betrekking hiertoe leden vrouwen vergeleken bij mannen relatief vaker aan een psychose ten tijde van het delict. In de gevallen waar sprake was van *extended suicides* kwamen vrouwen vaker voor dan mannen.

Met één uitzondering waren allen in de *extended suicide*groep de biologische ouders van het slachtoffer. De dader in de *extended suicides* was beduidend ouder vergeleken bij de daders die geen poging tot suïcide deden. Met betrekking tot de toerekeningsvatbaarheid en de aan de rechtbank uitgebrachte adviezen werd de meerderheid van de verdachten verminderd toerekeningsvatbaar tot ontoerekeningsvatbaar bevonden. Mannen kregen vaker dan vrouwen het advies van een TBS-maatregel, terwijl vrouwen vaker advies tot een gedwongen opname in een psychiatrisch ziekenhuis kregen.

4 Beschouwing

Er wordt vaak beweerd dat, met uitzondering van de politie en militaire organisaties, de familie de meest gevaarlijke sociale organisatie in de samenleving is.⁵² In dit verband werden de kenmerken van filicide, gepleegd door mannen en vrouwen geanalyseerd en vergeleken. Uitzonderlijk aan dit onderzoek is dat het beide geslachten beschrijft en evalueert in plaats van slechts één. Door uniforme documentatie verkregen uit een bron, een periode bestrijkend van 50 jaar, was relatief betrouwbare dataverzameling mogelijk. Een duidelijke beperking van dit onderzoek is dat de gevallen waarin de dader vlak na zijn daad suïcide pleegde niet in de onderhavige studie te zijn opgenomen, aangezien er geen rapport van de dader aanwezig was. Dit was gedeeltelijk van toepassing op de gevallen waarbij er sprake was van *extended suicide*.

⁵² Gelles & Straus, 1979.

Met betrekking tot de basiskenmerken kan gezegd worden dat vrouwelijke daders meer voorkwamen dan mannelijke, een gegeven dat overeenkomt met andere Europese, Amerikaanse en Canadese studies.⁵³

Van alle onderzochte zaken was in de meeste gevallen (86%) de biologische ouder van het kind de dader. De zogenoemde Assepoester hypothese, die verwijst naar het sprookje waarin het kind het slachtoffer wordt van de boosaardige stiefmoeder, werd niet teruggevonden in de data: met uitzondering van een geval waren het waar het stiefouders betrof mannen. In overeenstemming met andere onderzoeken kwamen mannen als slachtoffer het meest voor. Er wordt gesuggereerd dat dit effect in relatie staat met de toegenomen fysieke kwetsbaarheid van jongens in vergelijking tot meisjes of dat het een gevolg is van de reactie van ouders op het gedrag van het kind, aangezien jongens als meer agressief worden ervaren waardoor een meer ge-disciplineerde aanpak vereist is.⁵⁴

Ondanks het gegeven dat de motieven voor filicide vaak een hybride karakter hebben en hierdoor moeilijk te isoleren zijn, hebben we het classificatieschema van Bourget & Bradford op onze data toegepast.⁵⁵ Vrouwen kwamen het meest voor in deze categorie. Het relatief grote aantal pathologische filicides kan te maken hebben met onze informatiebron, namelijk het Pieter Baan Centrum, de forensisch psychiatrische observatiekliniek. Bij diegenen die naar een dergelijke kliniek worden gestuurd, wordt al een psychische afwijking vermoed.⁵⁶ Overeenkomstig wat Shackelford *et al* (2005) beweren, werd gevonden dat in extended suïcides zowel de dader als het slachtoffer beduidend ouder waren in vergelijking tot de gevallen waarin de dader geen suïcidepoging deed. Volgens de *parental investment theory* is een ouder kind van grotere waarde voor de ouders dan een jonger kind.⁵⁷ Overeenkomstig deze redenering wordt wel gesuggereerd dat filicide van een ouder kind gedeeltelijk valt toe te schrijven aan de psychopathologie van de ouders en derhalve eerder gevolgd wordt door suïcide door de ouder. In overeenstemming met Byard *et al.* (1999) maar tegenovergesteld aan de bevindingen van Shackelford *et al.* (2005) werd gevonden dat vrouwen vaker moord gevolgd door zelfmoord plegen waarbij het kinderen betrof, terwijl mannen overheersen in de categorie moord gevolgd door zelfmoord waar het zowel kinderen als de echtgenoot betrof. Dit sekseverschil kan mogelijk verklaard worden door het gegeven dat vrouwen hun kinderen beschou-

⁵³ Marks & Kumar, 1996; Myers, 1970; Silverman & Kennedy, 1988; Vanamo *et al.*, 2001.

⁵⁴ Marks, 2001.

⁵⁵ Om te verwijzen naar die verdachten die bij het doden van een kind of een poging daartoe vooral werden gedreven door een psychotisch motief, werd een subcategorie van 'psychotische filicides' toegevoegd.

⁵⁶ Baker, 1902; Farooque *et al.*, 2003; Haapasalo & Petäjä, 1999; Hopwood, 1927; Husain & Daniel, 1984; Marleau *et al.*, 1995, 1999; McGrath, 1992; Weber, 1989

⁵⁷ Vergelijk Trivers, 1972.

wen als een verlengstuk van zichzelf of tenminste als afhankelijk van hen, terwijl mannen hun echtgenotes ook als afhankelijk van hen beschouwen. Een andere mogelijke verklaring voor deze oververtegenwoordiging van mannelijke daders van familicide kan worden ontleend aan fenomenen zoals angst voor verlating, conflicten binnen het huwelijk of echtscheiding. Wanneer de vader niet in staat is voor zijn kinderen te zorgen, of wanneer hij dit niet mag, kan dat tot gevolg hebben dat hij zijn echtgenote als hoofddoelwit ziet. Echter, zijn kinderen worden het slachtoffer van zijn woede die vooral gericht is op zijn echtgenote.

Zowel bij filicides die worden opgevat als een 'ongeluk' – zoals het tot de dood toe mishandelde kind – alsook bij filicides begaan uit wraak ten opzichte van de (ex) partner overheersen vaders en specifiek stiefvaders als dader. Deze bevindingen komen overeen met die van Weekes-Shackelford & Shackelford (2004), die uitwezen dat biologische ouders meer dan stiefvaders geneigd zijn filicide te plegen door het slachtoffer neer te schieten of door verstikking: methoden die veelal een relatief snelle en pijnloze dood tot gevolg hebben ten opzichte van de langdurige fysieke mishandeling van het kind door zijn stiefouder. Daly & Wilson (1994) bieden verklaringen gerelateerd aan de evolutionaire psychologie en de sociopsychologie. Zij beargumenteren dat stiefvaders ernaar streven zich te ontdoen van het gemeenschappelijke gen van hun voorganger. Deze verklaring brengt met zich dat de dader tijdens de fysieke mishandeling van het kind als doel had het doden van het kind. Toch vonden veel kinderen, volgens de bevindingen van ons onderzoek, de dood als een onbedoeld gevolg van een lange periode van mishandeling. Een meer passende verklaring voor het feit dat stiefvaders relatief meer gebruik maken van fysiek geweld tegenover degenen voor wie ze de zorg dragen, is een deviante relatie van beide kanten: het kind wijst de nieuwkomer af, terwijl de laatste het kind afwijst dat niet van hem is, eventueel met een fatale afloop.

Bromberg (1965) beweerde dat de paradox van de moederlijke agressie ten opzichte van een kind naar een eeuwenoud concept verwijst: diegenen die maken, zullen vernietigen wat ze hebben gemaakt. Dit primitieve idee vindt zijn oorsprong in de prehistorie en strekt zich ver uit boven wet, gebruiken, religie en moraal. Het zou overmoedig zijn te beweren dat we met de ontwikkeling van de westerse samenleving in het achterhoofd deze dynamiek volledig kunnen begrijpen. Zoals in deze studie is aangetoond, zijn er belangrijke verschillen tussen filicide gepleegd door moeder en filicide gepleegd door vaders. We hopen dat onze studie begrip creëert voor de onderliggende factoren van filicide en hierdoor bijdraagt aan het ontwikkelen van effectief beleid om met dit probleem om te gaan.

Literatuur

- Alder, C.M., & Polk, K., *Child Victims of Homicide*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Arboleda-Florez, J. & Power, A., The Medea Syndrome: Multiple Infanticide - a Canadian Case. *American Journal of Forensic Psychiatry*, 4 (1983) p. 61-66.
- Babatzanis, J., & Babatzanis, G., Fate and the Personal Myth in Medea's Plight: Filicide. In: P. Hartocollis & I. Davidson Graham, Eds., *The Personal Myth in Psychoanalytic Theory*. Madison, International Universities Press, 1991, p. 235-255.
- Baker, J., Female Criminal Lunatics: A sketch. *Journal of Mental Sciences*, 48 (1902) p. 60-72.
- Balikci, A., Female Infanticide on the Arctic Coast. *Man* 2 (1967) p. 615-625.
- Bauer, M., Die Gretchenfrage: Exkulpierung nach Tötung des Kindes bei negierter Schwangerschaft. *Psychiatrische Praxis* 24 (1997) p. 248-250.
- Bourget, D., Bradford, J.M., Homicidal Parents. *Canadian Journal of Psychiatry*, 35 (1990) p. 233-238.
- Brett, A., Murder-parasuicide: A Case Series in Western Australia *Psychiatry, Psychology and Law*, 9, (2002) p. 96-99.
- Bromberg, W., *Crime and the Mind*. New York, MacMillan, 1965.
- Byard, R.W., Knight, D., James, R.A., & Gilbert, J., Murder-Suicides Involving Children. A 29-year study. *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, 20 (1999) p. 323-327.
- Campion, J.F., Cravens, J.M., & Covan, F., A Study of Filicidal Men. *American Journal of Psychiatry*, 145 (1988) p. 1141-1144.
- Coale A.J., & Bannister, J., Five Decades of Missing Females in China. *Demography*, 31 (1994) p. 459-479.
- Cummings, P. & Mueller, B.A., Infant Injury Death in Washington State, 1981 through 1990. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 148 (1994) p. 1021-1026.
- Daly, M., & Wilson, M.I., Familicide: the Killing of Spouse and Children. *Aggressive Behavior*, 21 (1995) p. 275-291.
- Daly, M., & Wilson, M.I., Some Differential Attributes of Lethal Assaults on Small Children by Stepfathers versus Genetic Fathers. *Ethology and Sociobiology*, 15 (1994) p. 207-217.
- D'Orban, P.T., Women Who Kill Their Children. *British Journal of Psychiatry*, 134, (1990) p. 560-571.
- D'Orban, P.T., Female Homicide. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 7 (1990) p. 64-70.
- Das Gupta, M., & Mari Bhat, P.N., Fertility Decline and Increased Manifestation of Sex Bias in India. *Population Studies* 51, (1997) p. 307-315.
- DeMause, L., *History of Childhood*. New York, Psychohistory Press, 1974.
- Dickeman, M., Demographic Consequences of Infanticide in Man. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 6, (1975) p. 107-137.
- Engels, D., The Problem of Female Infanticide in the Greco-Roman World. *Classical Philology* 75 (1980) p. 112-120.
- Farooque, R. & Ernst, F.A., Filicide: A Review of Eight Years of Clinical Experience. *Journal of the National Medical Association*, 95 (2003) 1.
- Finnigan, P. et al., Denial of Pregnancy at Childbirth. *Canadian Journal of Psychiatry*, 27,(1982) p. 672-674.
- Freeman, M.M.R., A Social and Ecologic Analysis of Systematic Female Infanticide among the Netsilik Eskimo. *American Anthropologist* 73 (1971) p. 1011-1018.

- Gelles, R.J., & Straus, M.A., Violence in the American Family. *Journal of Social Issues* 35 (1979) p. 15-39.
- Green, C.M. & Manohar, S.V., Neonaticide and Hysterical Denial of Pregnancy *British Journal of Psychiatry*, 156 (1990) p. 121-123
- Haapasalo, J. & Petäjä, S. (1999) Mothers Who Killed or Attempted to Kill Their Child: Life Circumstances, Childhood Abuse, and Types of Killing. *Violence and Victims*, 14(1999) p. 219- 239.
- Harder, T., The Psychopathology of Infanticide. *Acta Psychiatrica Scandinavia*, 43, (1967) p. 196-245.
- Hopwood, J.S., Child Murder and Insanity. *Journal of Mental Science*, 73 (1927) p. 95-108.
- Husain, S.A. & Daniel, A., A Comparative Study of Filicidal and Abusive Mothers. *Canadian Journal of Psychiatry*, 29 (1984) p. 596-598.
- Jason, J., Gilliland, J.C. & Tyler, C.W., Homicide as a Cause of Pediatric Mortality in the United States *Pediatrics*, 72, (1983) p. 191-197.
- Johansson, S., & Nygren, O., The Missing Girls of China: A New Demographic Account. *Population and Development Review* 17, (1991) p. 35-51
- Koenraadt, F., Mooij, A.W.M. & Mulbregt, J.M.L. van, *De persoon van de verdachte. De rapportage vanuit het Pieter Baan Centrum*. Deventer, Kluwer, 2004.
- Koenraadt, F., Doding van een pasgeborene - een verborgen delict. In: T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (red.), *Actuele ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*. Deventer, Kluwer, 2003, p. 201-206.
- Koenraadt, F., The Individualizing Function of Forensic Multidisciplinary Assessment in a Dutch Residential Setting: The Pieter Baan Centre Experience. *International Journal of Law and Psychiatry*, 15 (1992) p. 195-203.
- Leistra, G., & Nieuwbeerta, P., *Moord en doodslag in Nederland 1992-2001*. Amsterdam, Prometheus, 2003.
- Lewis, C.F., Baranoski M.V., Buchanan J.A. & Benedek E.P., Factors Associated with Weapon Use in Maternal Filicide. *Journal of Forensic Science*, 43 (1998) p. 613-618.
- Li, L., Life and Death in a Chinese Famine: Infanticide as a Demographic Consequence of the 1935 Yellow River Flood. *Comparative Studies in Society and History*, 33 (1991) p. 466-510.
- Lomis, M.J., Maternal Filicide: A Preliminary Examination of Culture and Victim Sex. *International Journal of Law and Psychiatry*, 9 (1986) p. 503-506.
- Malmquist, C.P., Psychiatric Aspects of Familicide. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 8, (1980) p. 298-304.
- Marks, M.N., Parents at Risk of Filicide. In: Pinard, G.F., & L. Pagini (Eds.), *Clinical Assessment of Dangerousness. Empirical Contributions*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 158-180.
- Marks, M.N., & Kumar, R., Infanticide in Scotland. *Medicine, Science & the Law*, 36, (1996) p. 299-305.
- Marleau, J.D., Poulin, B., Webanck, T., Roy, R., & Laporte, L., Paternal Filicide: A Study of 10 Men. *Canadian Journal of Psychiatry*, 44(1999).
- Marleau, J.D., Infanticide Committed by the Mother *Canadian Journal of Psychiatry*, 40 (1995) p. 142-149
- Marneros, A., Kindestötung: Zur Frage der Schuldfähigkeit nach 'negierter' Schwangerschaft. *Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform*, 81 (1998) p. 173-179.
- Marzuk, P.M., Tardiff, K., & C.S. Hirsch, The Epidemiology of Murder-Suicide. *Journal of the American Medical Association*, 267 (1992) p. 3179-3183.

- McGrath, P., Maternal Filicide in Broadmoor Hospital 1919-1969. *Journal of Forensic Psychiatry*, 2 (1992) p. 271-297.
- Mendlowicz, M.V., Rapaport, M.H., Mecler, K., Golshan, S., Moraes, T.M., A Case-Control Study on Socio-Demographic Characteristics of 53 Neonaticidal Mothers, *International Journal of Law and Psychiatry*, 21 (1998) p. 209-219.
- Meszáros, K., D. Fischer-Danzinger, Extended Suicide Attempt: Psychopathology, Personality and Risk Factors. *Psychopathology*, 33, (2000) p. 5-10.
- Myers, S.A., Maternal Filicide *American Journal of Disabled Children*, 120 (1970) p. 534-536.
- Neifert, P.L. & Bourgeois J.A., Denial of Pregnancy: A Case Study and Literature Review. *Military Medicine*, 165, (2000) p. 566-568.
- Nieuwbeerta, P., & G. Leistra, *Dodelijk geweld. Moord en dodoslag in Nederland*. Amsterdam, Balans, 2007.
- Oberman, M., Mothers who Kill: Cross-cultural Patterns in and Perspectives on Contemporary Maternal Filicide *International Journal of Law and Psychiatry* 26, (2003) p. 493-514.
- Resnick, P.J., Child Murder by Parents: A Psychiatric Review of Filicide. *American Journal of Psychiatry*, 126, (1969) p. 325-334.
- Resnick, P.J., Murder of the Newborn: A Psychiatric Review of Neonaticide. *American Journal of Psychiatry*, 126 (1970) p. 1414-1420.
- Rohde, A., D. Raic, K. Varchmin-Schultheiß, A. Marneros, Infanticide: Sociobiological Background and Motivational Aspects *Archives of Women's Mental Health*, 1 (1998) p. 125-130.
- Schaule, A., *Tötungshandlungen von Müttern an ihren eigenen Kindern unter besonderer Berücksichtigung des Medea-Komplexes*. München, 1982.
- Schlang, Chr., *Tödlich verlaufende elterliche Gewalt*. Bonn, Psychiatrie Verlag, 2006.
- Schrire, C., & Steiger, W.L., A Matter of Life and Death: An Investigation into the Practice of Female Infanticide in the Arctic. *Man*, 9, (1974) 161-184.
- Scott, P.D., Parents Who Kill Their Children. *Medicine, Science and the Law*, 13, (1973) p. 120-126.
- Silverman, R.A. & Kennedy, L.W., Women Who Kill Their Children. *Violence & Victims*, 3, (1988) p. 113-127.
- Slayton, R.I. & P.H. Soloff, Psychotic Denial of Third-Trimester Pregnancy. *Journal of Clinical Psychiatry*, 42 (1981) 12, p. 471-473.
- Somander, L.K., & Rammer, L.M., Intra- and Extrafamilial Child Homicide in Sweden. *Child Abuse & Neglect*, 15, (1991) p. 45-55.
- Stanton, J., Simpson, A., & Wouldes, T., A Qualitative Study of Filicide by Mentally Ill Mothers. *Child Abuse & Neglect*, 24, (2000) p. 1451-1460.
- Stern, E.S., The Medea Complex: Mother's Homicidal Wishes to her Child. *Journal of Mental Sciences*, 94 (1948) p. 321-331.
- Trivers, R.L., Parental Investment and Sexual Selection. In: Campbell, B. (Ed.) *Sexual Selection and the Descent of Man*. Chicago: Aldine, 1972, p. 136-179.
- Vanamo, T., Kauppi, A., Karkola, K., Merikanto, J., Rasanen, E., Intra-familial Child Homicide in Finland 1970-1994: Incidence, Causes of Death and Demographic Characteristics, *Forensic Science International*, 117 (2001) p. 199-204.
- Weber, J., Motivationsvielfalt beim Filizid. *Monatschrift für Kriminologie und Strafrechtsform*, 72 (1989) p. 169-175.
- Weisfeld, G.E., Sociobiological Patterns of Arab Culture. *Ethology and Sociobiology* 11, (1990) p. 23-49.

Frans Koenraadt & Marieke Liem

Yi, Z., Ping, T., Baochang, G., Yi, X., Bohua, L. & Yongping, L., Causes and Implications of the Recent Increase in the Reported Sex Ratio at Birth in China. *Population and Development Review* 19 (1993) p. 283-302.

Vertical text on the right edge of the page, likely a scanning artifact or page number.